

Numismatika

Pojem

Numismatika, někdy psáno též numizmatika (z lat. nummus = peníz, mince).

Definice a cíl

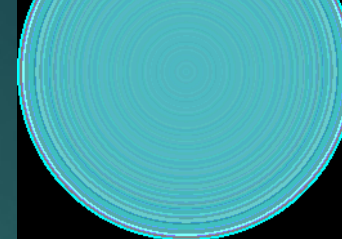
1) Numismatika je historický obor, jehož předmětem a současně i hlavním pramenem jsou **platební prostředky**.

2) Cílem numismatiky je zkoumání funkce těchto platebních prostředků v procesu společenské směny od nejdávnější minulosti po současnost.

3) Numismatika jako historická disciplína zkoumá

- a) jednak **výrobní stránku platidel** (mince, bankovky),
- b) jednak sleduje **vývoj různých typů platidel** jako zvláštních forem ekonomického procesu (vývoj měny)
- c) a konečně jako **nástroj směnných, tj. společenských vztahů** (peníze).

Platební prostředky

1) Předmincovní platidla

2) Mincovní platidla

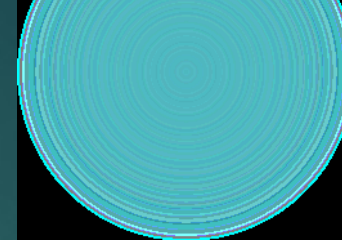
3) Pomincovní (postmonetární) platidla

a) papírová platidla

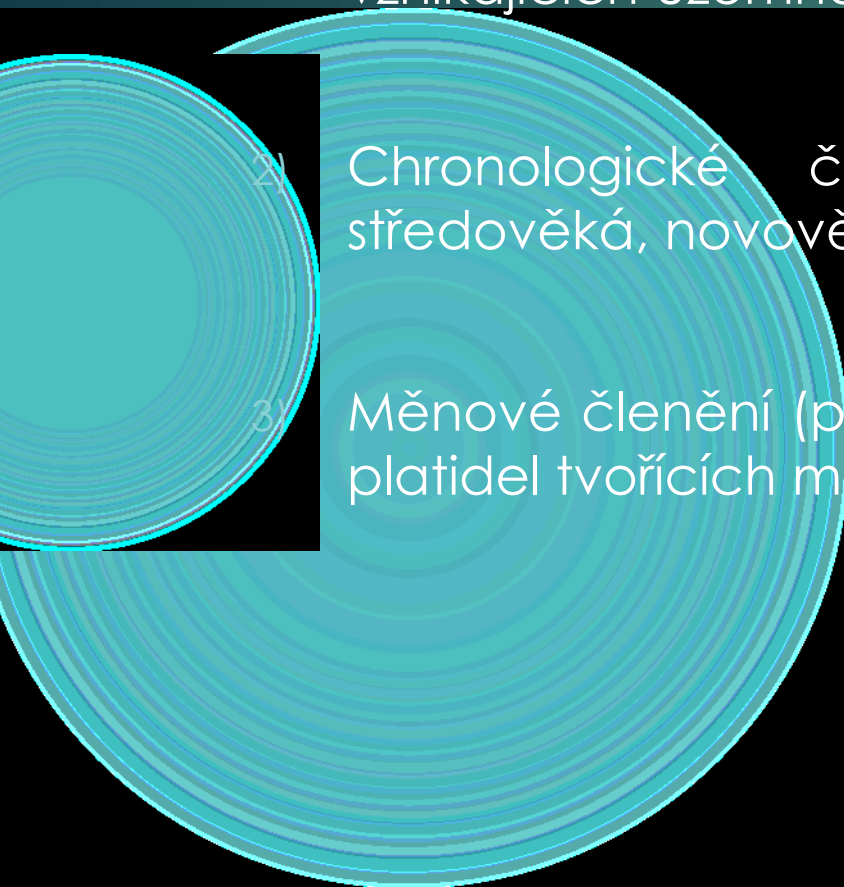
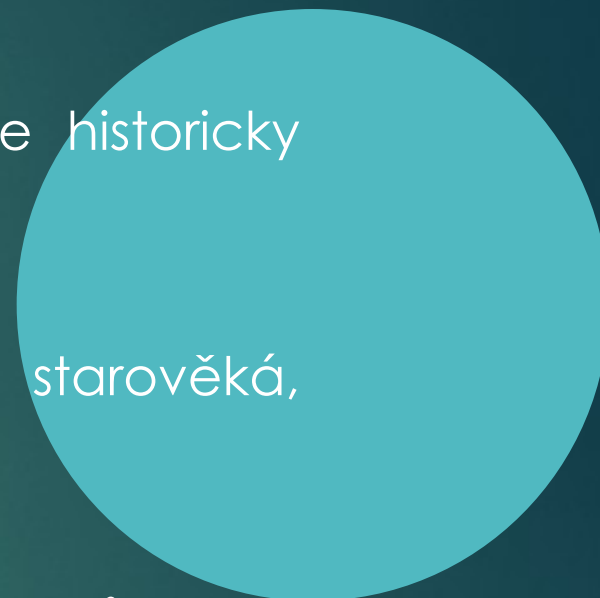
b) kryptoměny

Dělení numismatiky

- 1) Geografické členění (podle kontinentů a dále podle historicky vznikajících územně politických celků).
- 2) Chronologické členění (předmincovní platidla, starověká, středověká, novověká, moderní platidla).
- 3) Měnové členění (podle měnových systémů a uvnitř systémů podle platidel tvořících měnovou soustavu).

Terminologie

1) Peníze – prostředek směny různých druhů zboží.

a) Předmincovní a mincovní platidla (zejména drahé kovy – zlato a stříbro).

b) Funkce peněz:

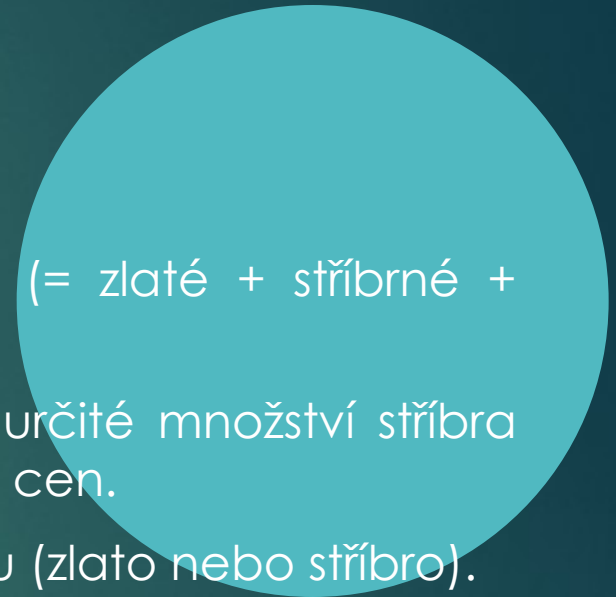
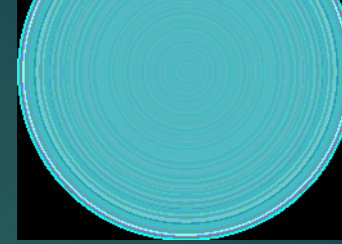
- i. Peníze jako míra hodnoty (= podstata peněz)
- ii. Světové peníze (obchod za hranice jedné země a internacionalizace hospodářského života).
- iii. Platidlo
- iv. Oběživo
- v. Prostředek tezdurace

Terminologie

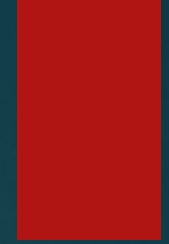
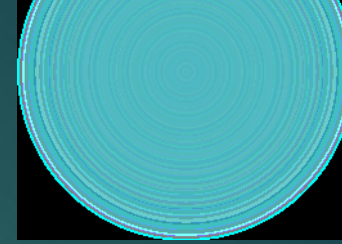
1) Měna:

- a) Širší význam: určitý druh celé existující peněžní soustavy (= zlaté + stříbrné + papírové peníze).
- b) Užší význam: peněžní (měnová a mincovní) jednotka, tj. určité množství stříbra nebo zlata (od r. 1975 jen zlata), stanovená jakožto měřítko cen.
- c) Monometalismus – měna založena na oběhu jediného kovu (zlato nebo stříbro).
- d) Bimetalismus – souběžně obíhají zlaté a stříbrné mince.

- ## 2) Mince – kus kovu určitého tvaru, za jehož stříž a zrno ručí stát nebo vydavatel mince obrazem a opisem.

Terminologie

1) Měna jako systém platebních a oběžných prostředků:

- a) Plnohodnotné mince (tzv. kurantní).
- b) Nepлноhodnotné (tzv. drobné) mince.
- c) Papírová platidla (tzv. úvěrová platidla: státovky, bankovky) – nahrazovala v oběhu příslušná váhová množství drahého kovu.

2) Líc (avers) – strana mince, na které je vyznačen obrazem a písmem vydavatel mince (tzv. mincovní pán).

Terminologie

- 1) Střížek - plíšek kovu (obvykle kruhového tvaru) předpřipravený pro ražbu mince za použití mincovního razidla.
- 2) Stříž - celková hmotnost mince:
 - a) středověk: hmotnost každého kusu kolísala – z určené mincovní hmotnostní jednotky byl ražen stanovený počet mincí (tzv. mincovní číslo).
 - b) novověk: zásada jednotné hmotnosti každého kusu mince.
- 3) Jakost mince – čistota (ryzost) mince je vyjádřena poměrem drahých kovů k tzv. náčistu (zpravidla mědi) v každé minci. Vyjadřuje se v tisícinách (promilech) drahého kovu.
 - a) Jakost zlata v karátech (24 karátů = ryzí zlato).
 - b) Jakost stříbra v lotech (16 lotů = ryzí stříbro).
- 4) Legování - směšování drahého a obecného kovu.

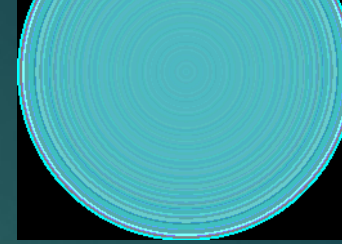
Terminologie

- 1) Zrno – jádro mince – je množství drahého kovu v každém střížku.
- 2) Hodnota mince – spočívá v druhu mincovního kovu a v hmotnosti mince.
 - a) Vnitřní hodnota mince – podle skutečné ceny ryzího kovu.
 - b) Nominální hodnota mince – stanovená kupní síla.
 - c) Kursovní hodnota – cena mince na mezinárodním měnovém trhu.

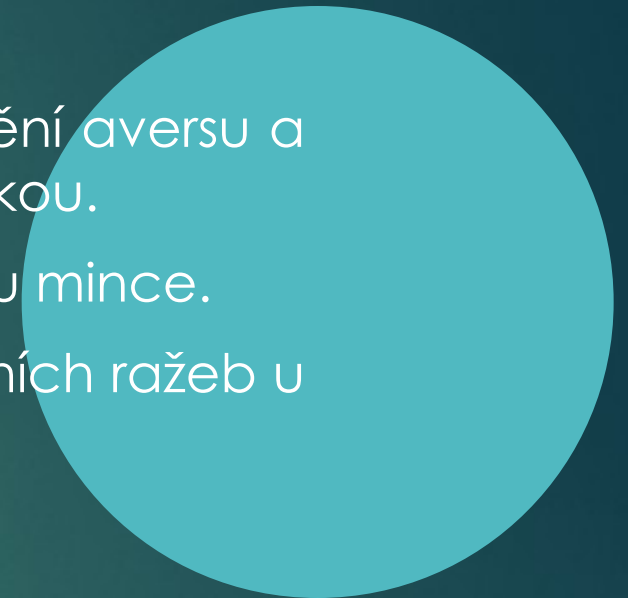
3) Papírová platidla – kreditní peníze:

- a) Státovky – do oběhu dává stát jako platidla s nuceným oběhem.
- b) Bankovky – do oběhu vydává emisní banka; je slibována výplata buď drahým kovem, nebo devizami.

Terminologie

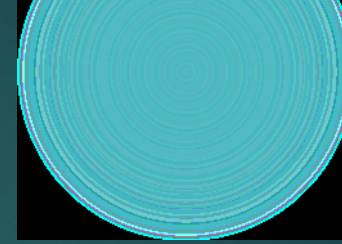
- 1) Ražba mince – výrobní proces v mincovně, resp. tvárnění aversu a reversu (rubu) střížku drobnou figurální a grafickou plastikou.
- 2) Fabrika mince – kvalita provedení ražby aversu a reversu mince.
- 3) Typ mince – obrazová a textová totožnost lícních a rubních ražeb u většího počtu mincí téhož vydavatele.
- 4) Obraz na minci – obrazové motivy:
 - a) Symbolické (figurální, architektonické, heraldické atd.).
 - b) Konkrétní osoby (mincovní pán, světec, osobnost na pamětních mincích) – jen poprsí nebo hlava.

Terminologie

1) Text (mincovní epigrafika):

- a) Legenda na mincích vesměs v opisu.
- b) Nápis v mincovním poli.
- c) Nápis na hraně mince.
- d) Jazyk – latina (do 18. st.), národní jazyky.
- e) Letopočty.
- f) Vyznačení hodnoty (u nás na pražských groších – grossi Pragenses).
- g) Vydavatel (pán mince) – od 16. st. značky mincoven, resp. mincmistrů.

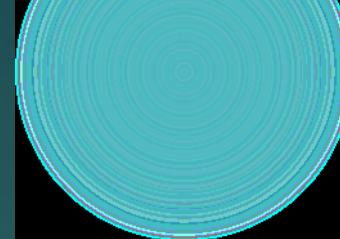
Dějiny platidel

1) Předmincovní platidla

2) Řecké měnové systémy

3) Keltské mincovnictví

4) Měna římské republiky a římského císařství

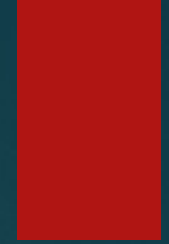
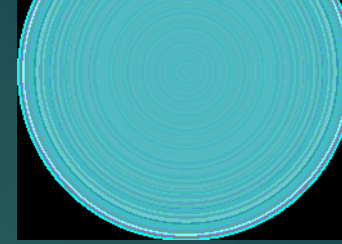

Dějiny platidel

5) Byzantská měna

6) Středověké mincovnictví:

- a) období denárové měny (v Čechách ca 955-1300)
- b) období brakteátu
- c) období feniku
- d) období grošové měny

Dějiny platidel

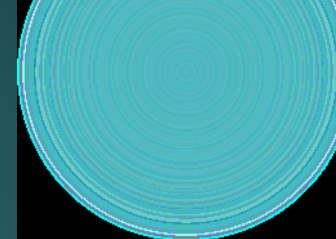
7) Tolarová měna (od r. 1548)

8) Konvenční měna (1750-1857)

9) Rakouská měna (1857-1892)

10) Korunová měna (1892-1918)

11) Československá korunová měna

Předmincovní platidla

- obilí, dobytek, tkaniny, plátna, kůže zvířat, druhy mušlí, šperky, zbraně, nástroje, kamenné kotouče atd.
- kovová platidla:
 - Aes rude – hrubě formovaná surová měď.
 - Aes signatum – platidlo pevné formy a hmotnosti.
 - Aes grave – platidla velikostně a hmotnostně odstupňovaná, se značkami, označujícími jejich nominální hodnotu.

Aes grave

Aes rude

Řecké měnové systémy – attický měnový systém

Talent	26,2 kg	60 min	6000 drachem
Mina (početní jednotka)		100 drachem	
Tetradrachma	17,46 g	4 drachmy	
Didrachma	8,73 g	2 drachmy	statér
Drachma	4,37 g	6 obolů	
Triobol	2,20 g	3 oboly	
Obol	0,73 g		
Hemiobol	0,30 g	½ obolu	

Stříbrná drachma Mithridata II. kol. 100 př.n.l. Nápis
na reversu: ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΕΓΑΛΟΥ / ΑΡΣ-ΑΚΟΥ /
ΕΠΙΦΑΝ →

Tetradrachma ↓

Keltské mincovnictví

- Keltové čerpali mnoho podnětů z vyspělé kultury řecké a římské.
- Nejstarší typ na našem území – typ *Níké* – na základě zlatých statérů makedonského krále Alexandra III. Velikého (336-323) s obrazem hlavy bohyně Athény a s postavou bohyně Níké.

Římská měna

- Libra – 327,45g
- Aureus (zlatá mince) - 1/40 libry
- Denár (stříbrná mince) – 1/84 libry – 3,9g
 - Denár = 10 assů (později = 16 assů).
- Sestercius (bronzová mince)

Aureus	25 denárů	100 sesterciů	400 assů
Denár		4 sestercie	16 assů
Quinár		2 sestercie	
Sestercius			4 assy
Dupondius			2 assy
As			
Semis			½ assu
Quadrans			¼ assu

Středověk

- Zakladatelem denárové měny Karel Veliký (768-814).

- Karlovská libra – pondus Caroli – 408g.

2. polovina 10. století

Karlovská libra 408g	20 solidů krátkých (brevis) po 12 denárech	240 denárů
	8 solidů dlouhých (longus) po 30 denárech	
	10 šátečků	1 denár

CENY – konec 10. století

Pšenice pro člověka na 1 měsíc	1 denár
Ječmen pro jezdeckého koně na 40 dní	
10 slepic	

Velká Morava

- Železné hřivny sekerovitého tvaru:
 - Štíhlejší tvar: od 5 do 47 cm.
 - Masivnější tvar: jednotný tvar a velikost.

Denár Vratislava II. (1061-1092)

Polovina 11. století – reforma Břetislava I.

Hřivna	200	1 denár –
(marka) 210g	denárů	0,9g

České denáry (ca 955-1300)

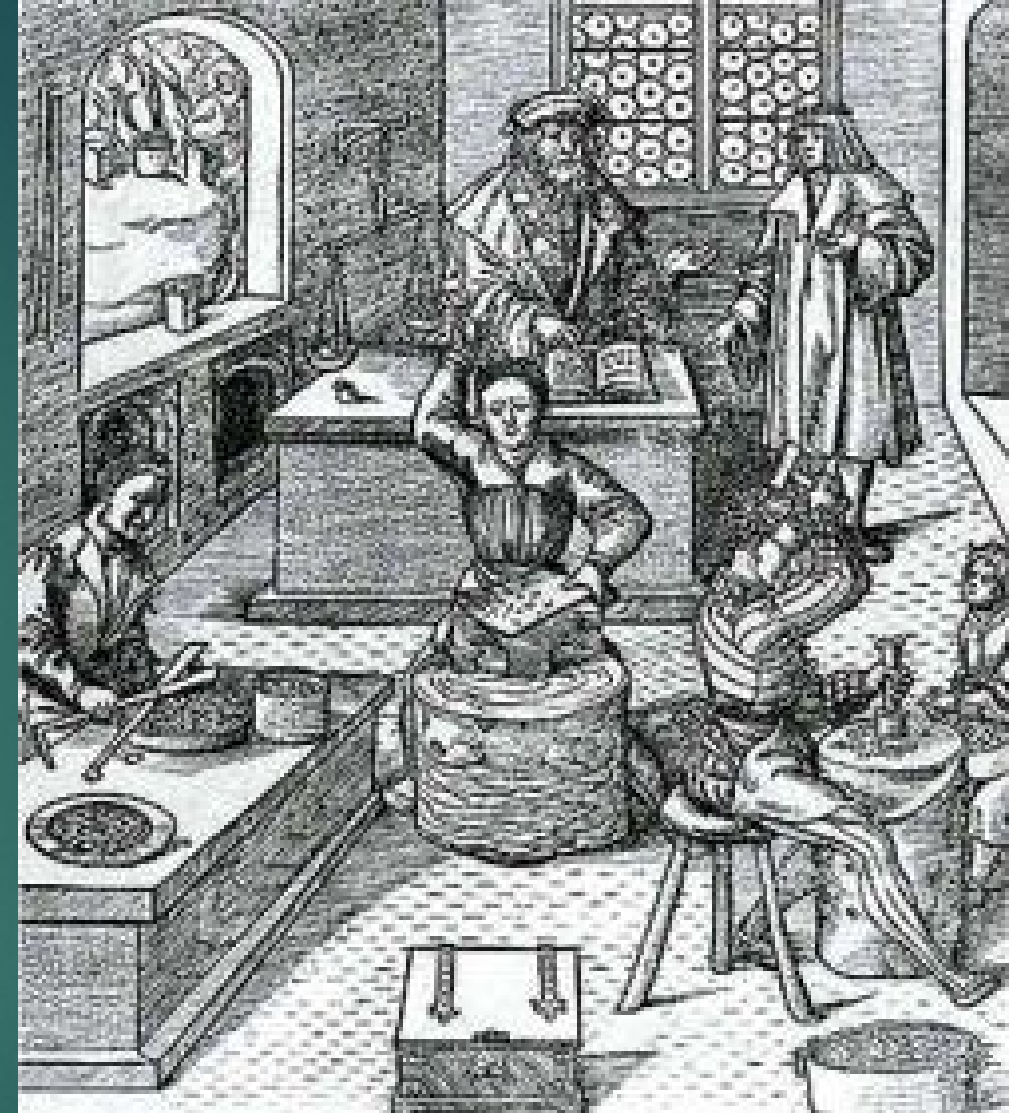
- Ražba dvoustranných mincí v Čechách až do třetího desetiletí 13. st.
- Počátek za knížete Boleslava I. (935-972).
- Mincovny: Praha, Vyšehrad, Kouřim, Stará Plzeň. Na Moravě: Olomouc, Brno, Znojmo.
- Obnovování mince (tzv. *renovatio monetae*).

Technika ražby denárů

I. fáze – výroba mincovního kovu (slitiny). Odstraňování příměsí. Stříbro vytavené (slitky) muselo být v mincovnách přepalované. Přidání **náčistu** (měď v zrnitém stavu) – rovnoměrné rozložení kovu.

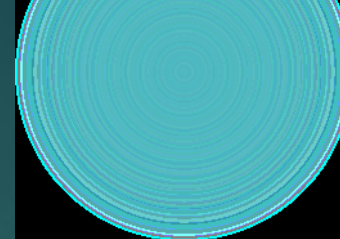
II. fáze – příprava mincovních **střížků**. Mincovní cán (tj. odlitek) byl roztepán na plát a rozřezán na menší plíšky, z nichž byly vykrojovány nebo vysekány mincovní střížky.

III. fáze – **pregéřské** dílo. Dvě razidla v negativním provedení. Spodní razidlo opatřené hrotem do dřevěného špalku, zatímco svrchní razidlo držel pregéř v ruce – úder kladivem.

Brakteáty a feniky

- Potřeba reformy kol. pol. 12. st. v Evropě – nárůst potřeby oběživa, hledání nových forem platidel, urychlení procesu výroby mincí.
- Fenik – jednostranný a dvoustranný.
- Brakteát – jednostranná mince.
- Mincovní reforma Přemysla Otakara I. v 30. letech 13. st.
- Pojem „brakteát“ (lat. *bractea* – plíšek) až novověký (humanistický) – v pramenech stále „denarii.“
- Rozvoj hlubinné těžby stříbra (Jihlava, později Kutná Hora).
- Velké brakteáty byly svým obrazem poměrně uniformní (poprsí nebo postava panovníka s atributy a heraldickými znameními).

Brakteáty a feniky

Početní jednotky	
Talent	240 denárů
Hřivna	480 denárů
Ražební číslo	
Česká hřivna (253g)	240 denárů
	360 denárů
Moravská hřivna (280g)	360 denárů
	480 denárů

Grošová měna (1300-1547)

- V červenci roku 1300 byly zaraženy první pražské groše a jejich díly, tzv. denarii nebo krátce parvy (též denáry). Šlo o skutečnou měnovou soustavu a přechod od brakteátů ke grošům byl stanoven v poměru 6 brakteátů = 1 groš. Reforma byla provedena za účasti italských finančníků, jejichž úkolem bylo patrně především řešení ekonomických a organizačních otázek – koncentrace výroby mince v Kutné Hoře.
- Z pražské patnáctilové hřivny (253g) mělo být raženo 64 grošů o přibližně stejné hmotnosti 3,9g anebo 768 parvů.
- Početní jednotka – tzv. kopa grošů (*sexagena grossorum*) – 60 grošů nebo 720 parvů (=haléřů, relace ke groši 1:12).
- Zlaté mince – florén a dukát.
- Reforma měny za Jiřího z Poděbrad – 1469.

Grošová měna (1300-1547)

MĚNA			
1 florén	12-13 grošů (zač. 14. st.)		
1 dukát	18-20 grošů		
	1 groš	12 parvů	
	1 groš	7 penízů	14 haléřů (od r. 1384)
kopa grošů	60 grošů		
hřivna grošů	64 grošů		

Avers

Revers

Tyrolská krejcarová mince

- Měnová reforma Ferdinanda I. pro Rakousy (1524):
 - Založena na vídeňské hřivně o váze 280g.
 - Kurantní mince – nominál – zlatník (Guldiner) – 28,8g (zrno 25,78g).
- Říšský augsburský sněm (1560) – schválen říšský mincovní řád. Věnoval se paritě stříbrné a zlaté mince:
 - Kolínská marka o hmotnosti 233,3g.
 - Rýnský zlatý (fl.) – něm. *Rheinischer Gulden*; lat. *florenus Rheni* = 72 krejcarů stříbra.

Tolarová měna (1548)

- Snaha o unifikaci české měny s měnou rakouskou a uherskou.
- Zahájení ražby hrubé mince tzv. jáchymovského tolaru hraběte Šlika v roce 1519-1520 (označený původně „tolský“, „jáchymovský“ groš) – vážil 29,23g (zrno 27,40g).
- V l. 1528/1529 realizoval král Ferdinand I. v Jáchymově svůj mincovní regál proti Šlikům.
- 1547 „dohoda“ mezi českými stavy a panovníkem:
 - 1 tolar = 30 grošů = 210 bílých penízů = 420 malých penízů.
- 1561 zavedení zlatníkové měny:
 - Zlatník = 60 krejcarů = 180 bílých = 360 malých penízů
- 1573 – obnovení tolarové měny.

Jáchymovský tolar z roku 1525; avers: Svatý Jáchym;
revers: dvojocasý lev.

Zkratky peněžních a početních jednotek v moravských písemných pramenech v 16. a začátku 17. století

Kopa grošů českých	
Kopa grošů míšeňských	
Groše	
Hřivna moravská	
Hřivna	
Tolar	
Zlatý rýnský	
Zlatý moravský	
Krejcary	
Groše bílé	
Peníze bílé (denáry)	

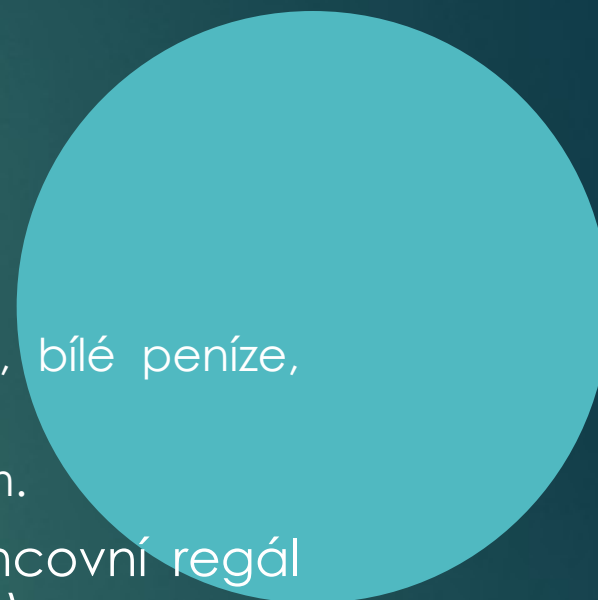
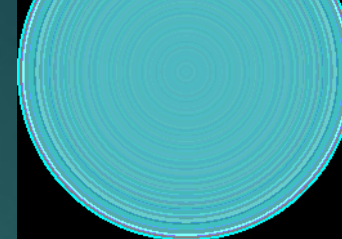
Zkratky peněžních a početních jednotek v moravských pramenech

Zkratky peněžních a početních jednotek v moravských písemných pramenech v 2. polovině 17. a v 18. století

Zlatý rýnský	
Zlatý moravský	
Krejcary	

Krejcarová soustava

- Usnesení stavovského direktoria (28. dubna 1619):
 - krejcarová soustava jako princip českého mincovnictví.
 - zrušena ražba bílých a malých grošů.
 - početní ekvivalenty krejcaru: 24krejcar, 12krejcar, 3krejcar, bílé peníze, malé peníze.
 - tolary nebyly raženy vůbec a kursově odpovídaly 150 krejcarům.
- Nástup Ferdinanda II. na český trůn a po Bílé hoře – mincovní regál pronajat finančnímu konsorciu (v čele Karel z Liechtenštejna).
 - Ražba tzv. dlouhé mince (1621-1623) – zlehčování mincí až o 90%.
 - Úpadek, tzv. kaláda.
- Obnova mince od r. 1624: peněžní jednotkou vídeňská hřivna (280g); měnovou soustavu tvořil tolar (=120 krejcarů), jeho díly a drobná mince.

Krejcar

- 1271 – v tyrolském Meranu.
- Název podle obrazu spojeného velkého a malého kříže.
- Za Friedricha III. (1457-1493) – krejcar se rovnal 4 fenikům.
- Od r. 1559: 1 gulden = 60 krejcarů = 252 feniků (později 240 feniků).
- Původně mince stříbrná, později bronzová.

Měna konvenční (1750-1857)

- Měnová reforma – 7. listopadu 1750. Vyhlášená patentem 1. ledna 1754. K reformě se připojily některé státy – Bavorsko, Bádensko.
- Kolínská hřivna – 233,8g – z toho 10 tolarů v hodnotě 20 zlatých.
- Díly tolaru a drobná krejcarová mince ve stříbře.
- Měděné tzv. grešle – určené pro české země.
- Zlatá mince – dukát.

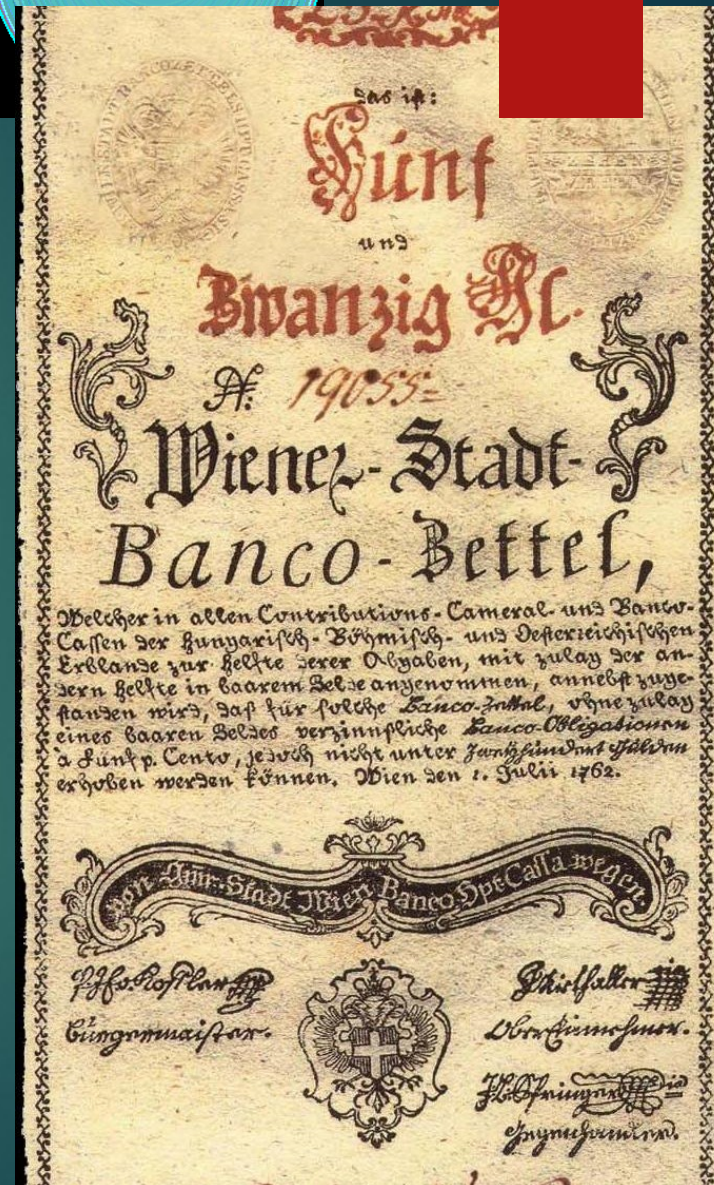
Měnové relace			
dukát	250 krejcarů		
tolar	2 zlaté	120 krejcarů	
tolar křížový	132 krejcarů		
zlatý (1/2 tolar)	60 krejcarů	80 grešlí	20 grošů
groš	3 krejcarů	4 grešle	
grešle	$\frac{3}{4}$ krejcaru		
krejcar	4 feniky	8 haléřů	

Grešle, Marie Terezie, 1759, mincovna Praha (Cu)

Měna konvenční (1750-1857)

- 1762 – Vídeňská městská banka začala vydávat tzv. bankocetle (Banco-Zettel) v hodnotě 5, 10, 25, 50 a 100 zlatých.
- 1797 – zastavena jejich výměna za kov.
- 1800 – zaveden jejich nucený oběh.

Měna konvenční (1750-1857)

- 20. února 1811 – vyhlášeno znehodnocení bankocetli – státní bankrot.
- Vedle konvenční měny tzv. vnitrostátní vídeňská měna – Einlösungsscheine, v českých zemích „šajny“).
- Rakouská národní banka – 1816 – jako akciová společnost – úkol: sjednotit měnu konvenční a platební prostředky. Stahování šajnů a nahrazování bankovkami.
- 12. května 1848 – vyhlášen nucený oběh bankovek.
- 22. května 1848 – nesměnitelnost bankovek za kov.

Rakouská měna (1857-1892)

- „Österreichische Währung.“
- 1857 — dohoda mezi Rakouskem a Německým celním spolkem o vytvoření jednotné stříbrné měny při plné směnitelnosti bankovek za kovové mince.
- Základem celní libra o hmotnosti 500g = 45 zlatníků (gulden, forint, zlatník) = 100 krejcarů.
- Tolar = 1 ½ zlatníku = 150 krejcarů.
- Zlaté mince v nominálních hodnotách 1 koruny a ½ koruny jako obchodní mince spolkové především pro zahraniční obchod. Z libry čistého zlata – 50 kusů korun.

Korunová měna (1892-1918)

- 1892 – zavedení korunové měny, založené na zlatém standardu – v praxi ražba zlatých a stříbrných mincí, a emise bankovek vyšších nominálů, směnitelných za kov.
- Mincovní a měnová jednotka – kilogram zlata:
 - Z mincovního kilogramu zlata (0,9 zlata + 0,1 mědi) = 2952 korun (K).
- Za 1. sv. války rychlá inflace.
- Na konci 1. sv. války byla rakousko-uherská měna kryta zhruba 1% kovu.

Korunová měna (1892-1918)

Zlaté mince

100 koruna (33,8g)

20 koruna

10 koruna

4 dukát

dukát

Stříbrné mince

5 koruna (23g)

2 koruna

koruna

Niklové a měděné mince

20 haléř (4g)

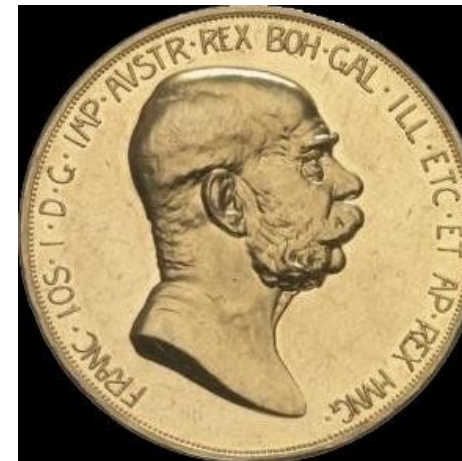
10 haléř

2 haléř

haléř

Korunová měna (1892-1918)

- 100 koruna (1908)
- 1 haléř (1892-1903, 1909-1916)

Korunová měna (1918-1945)

- Měnová odluka – 25. února 1919 – ministr A. Rašín – okolování veškerého vyššího korunového oběživa. Neokolkovaná byla stahována z oběhu (do 20. června 1920).
- Září 1919 - první papírová platidla korunové měny československé.
- 1921 – kovové mince.
- Mincovna v Kremnici (Slovensko).
- Stabilizace měny – zlatá devíza – obsah 1 Kč stanoven na 0,04458g čistého zlata – sedmina předválečné rakousko-uherské koruny.

Korunová měna (1918-1945)

1931

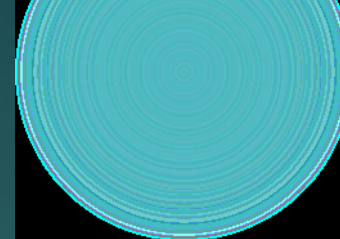

2. sv. válka a reformy po válce

- 1939:
 - Vznik koruny slovenské (Ks).
 - V Protektorátu zavedení říšské marky (RM) – směnitelný kurz ke koruně – 1:10.
 - Inflace – znehodnocená koruny v roce 1945 – 1145% k roku 1937.
- Reformy:
 - 1945 – výměna platidel do 500 K v poměru 1:1 na osobu. Ostatní sumy blokovány.
 - 1953 – výměna starých platidel v poměru 1:5 (částky do 300 Kč), resp. 1:50 (vyšší částky).
- Československá měna zapojena ekonomicky plně do „socialistického bloku.“
 - Koruna na mezinárodním trhu nekonvertibilní; úzká vazba na sovětský rubl.

Dějiny numismatiky

- Sběratelskoestetický zájem
 - 14.-15. st. – antické mince.
 - 16.-17. st. – středověké mince (např. rudolfinské sbírky).
- Sbírký mincí:
 - 1652 – v Paříži královský kabinet mincí.
 - Londýn, Vídeň, Petrohrad.
- Katalogy různých mincí – 18. st.
- V 19. st. od deskripce k analytickým studiím.
- Časopisy:
 - Blätter für Münzkunde (1834-1844).
 - Numismatische Zeitung (1834-1873).
 - The Numismatic Chronicle and Journal (od 1838 dodnes).

Dějiny numismatiky - časopisy

- Věstník Numismatické společnosti československé (1919-1923).
- Numismatický časopis československý (1925-1952).
- Numismatický sborník (od roku 1953).
- Numismatické listy – od r. 1963 vydává Národní muzeum.
- Slezský numismatik (1955-1971).
- Moravské numismatické zprávy (1956-1980).

Dějiny numismatiky

- Gelasius Dobner (1719-1790).
- Mikuláš Adaukt Voigt (1733-1787) – na základě sbírky litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna (1716-1789) vydal 4 sv. dílo: Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen (Praha 1771-1787).
- Jozef Helbling z Hirzenfeldu (1789-1865) – prof. na pražské univerzitě, založil sbírku mincí (1822/23).

Beschreibung
der bisher bekannten
Böhmischen Münzen
nach chronologischer Ordnung,
nebst
einem kurzen Begriff des Lebens der Münzfürsten, und anderer,
auf welche sie geprägt worden;
mit eingestreuten historischen Nachrichten
von dem
Bergbaue in Böhmen.
angefertiget von
Adauctus Voigt a St. Germano
Priester des Ordens der Frommen Schulen.

Des ersten Bandes erste Abtheilung.

Mit Kupfern.

Mit Genehmigung des Ordinari/ der königlichen Censur/ und der Obern des Ordens.

Prag, gedruckt bey Johann Joseph Clauser königlichen Hofbuchdrucker, 1771.

Dějiny numismatiky

- 1818 – založení České (Národního) muzea.
- 1830 – hrabě František Šternberk věnoval NM sbírku mincí.
- Gustav Skalský (1891-1956) – správce numismatické sbírky NM; odborně školený historik; první numismatik evropské úrovně.
 - Jeho definice oboru (1931): „Numismatika je věda, která zkoumáním vnějších a vnitřních vlastností mincí v souvislosti s ostatními událostmi, hlavně jevy hospodářskými a sociálními, osvětluje dějinný vývoj a dějinnou úlohu peněz.“
- Emanuela Nohejlová-Prátová (1900-1995) – nástupkyně G. Skalského.
- Karel Castelin (1903-1981) – znalec keltského a středověkého mincovnictví.

Doporučená literatura

Jiří Sejbal: Základy peněžního vývoje (Brno 1997).

Prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc. (1929-2004):

- významný numismatik mezinárodní úrovně.
- 1953–1989 vedoucí numismatického oddělení MZM.
- 1977–1990 ředitel MZM.
- 1964–2004 přednášel numismatiku na katedře PVH, archivnictví a archeologie FF MU.
- 1991–1994 přednášel jako hostující profesor na Vídeňské univerzitě.
- 1995–2004 přednášel numismatiku na katedře financí ESF MU.